

motivated by two factors: vynyatnovym increase teacher knowledge and understanding of the rapid change of events, facts and phenomena (nanotechnology).

Consequently, information and education space, in turn, leads to the need to support new requirements. Among them are developed information support, high efficiency and ergonomics, creating a virtual learning environment and more.

Keywords: *innovative educational technology, distance learning.*

Відомості про автора

Поляк Ольга Вікторівна – Україна, Київ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, факультет психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Контактна інформація: polyak_o@mail.ru

Поляк Ольга Викторовна – Украина, Киев, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики, факультет психологии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Контактная информация: polyak_o@mail.ru

Olga Poliak – Ukraine, Kyiv, PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor of Pedagogy Department of Psychology Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Contact information: polyak_o@mail.ru

УДК 378

Н. Постоюк, канд. пед. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКИ МОВЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Висвітлено сутність складових техніки мовлення викладача вищого навчального закладу, а саме: дихання, голос, дикція, інтонація, темп. Визначено особливості кожного показника, подано його визначення й умови правильного формування. Проаналізовано типи дихання, що впливають на педагогічне мовлення викладача, і способи керування ним. Розглянуто основні властивості голосу викладача: силу (об'ємність, звучність), політність (злетність), гнучкість (рухливість), діапазон, тембр, милозвучність, сугестивність, витривалість, а також основні гігієнічні вимоги до голосу. Запропоновано вправи, спрямовані на формування умінь правильного фонаційного дихання та вмій розстановки пауз, як логічних так і психологічних, регуляцію голосу, розвитку дикції й доцільного інтонування тексту.

Ключові слова: *викладач, вищий навчальний заклад, техніка мовлення, дихання, голос, дикція, інтонація, темп.*

Постановка проблеми. У сучасному світі багато уваги приділяється підготовці викладачів вищого навчального закладу, тому що саме від них залежить формування справжніх фахівців, їхніх професійних якостей і вмій, відповідальності та ставлення до роботи, що визначатиме вектори розвитку держави. Викладач ВНЗ має бути взірцем для молодого покоління, оскільки його наслідуватимуть і сприйматимуть як еталон. Кожен педагог має володіти педагогічною майстерністю, однією зі складових якої є опанування технікою мовлення. Безперечно, одним із найдієвіших засобів навчання є слово викладача, завдяки якому він може доносити інформацію, впливати на аудиторію, переконувати, пояснювати тощо. Мовлення – це основний інструмент, за допомогою якого викладач може досягти мети та реалізувати завдання, які він визначив для конкретного заняття. Володіння мистецтвом слова дозволяє вселити в людину надію, надихнути на добру справу, зацікавити якоюсь ідеєю, спонукати до продуктивної діяльності й допомогти в будь-якій скрутній ситуації. Педагог має вміти регулювати силу та висоту голосу, інтонації, урізноманітнювати тональності мовлення, чітко артикулювати звуки тощо. Викладач, який займається самовдосконаленням свого мовлення, досягає значних професійних успіхів. Володіння мовленням як засобом професійної діяльності потрібно вчитися. Класичним прикладом цього є досвід А. Макаренка. Молодий педагог, відчувши свою безпорадність у спілкуванні з вихованцями, почав наполегливо працювати, удосконалюючи свій голос, дикцію, дихання. Відомі його висновки: "Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити "Іди сюди" з 15–20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, в постаті і в голосі і тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде або не почує того, що треба" [3, с. 58].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань техніки мовлення присвячено багато дослі-

джень. Проблемами теоретичних засад техніки мовлення займалися Т. Вахрушева, В. Кан-Калик, Л. Кайдалова, Н. Щокіна, В. Федорчук, Н. Пихтіна, В. Семиченко, І. Зязюн та ін. У проблематиці, яка стосується характеристик розвитку професійного мовлення у студента, визначальними є погляди Л. Виготського, І. Зимньої, О. Киричука, А. Капської, Л. Нечипоренко, В. Теслюк, які вказують на об'єктивну потребу й можливість формування цього важливого компонента педагогічної майстерності.

Метою статті є аналіз особливостей техніки мовлення викладача в контексті його діяльності у ВНЗ. **Завданнями** є розгляд структурних складових техніки мовлення та практичних вправ на формування педагогічного мовлення, визначення умов правильного фонаційного дихання й основних гігієнічних вимог до голосу викладача.

Виклад основного матеріалу. За В. Теслюк під технікою мовлення розуміється вміння володіти голосом, інтонувати виступ та управляти аудиторією [4, с. 121]. В. Федорчук визначає техніку мовлення як сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовленевого голосу й дикції, доведених до ступеню автоматизованих навичок, що дозволяє вчителю з максимальною ефективністю здійснювати мовленевий вплив. Це навички, вміння реалізувати мову в конкретній мовленевій ситуації так, щоб вона справляла на слухачів евристичне (інтелектуальне), емоційно-естетичне, спонукальне враження [5, с. 52].

На основі проаналізованих літературних джерел, можна визначити, що техніка мовлення має такі складові: дихання, голос, дикція, інтонація, темп. Знаючи особливості функціонування й основні вимоги до формування цих складових, викладач зможе оволодіти професійно-педагогічним мовленням. Буде доцільно розглянути детальніше кожен з елементів техніки мовлення. Дихання визначають як один із головних життєдіяльних актів люд-

ського організму, який людина виконує постійно, у певному ритмі. Одночасно дихання є основою виголошуваного мовлення. Мовленнєве дихання називається фонаційним (від грец. *phono* – звук). У процесі дихання активну участь беруть: носоглотка, бронхи, легені, грудна клітка, діафрагма. Аби їхня робота була правильною й ефективною, вони повинні бути фізично здоровими, розвиненими. Якість дихання залежить також від віку мовця. Залежно від того, які м'язи беруть участь у процесі дихання, розрізняють 4 його типи: 1) Верхнє або *ключичне* дихання здійснюється за рахунок скорочення м'язів, які підіймають і опускають плечі та верхню частину грудної клітки. Це поверхове дихання, під час якого працює лише верхня частина легенів. 2) *Грудне* дихання здійснюється міжреберними м'язами. При цьому діафрагма малорухова, тому види недостатньо енергійний. 3) *Діафрагматичне* дихання відбувається внаслідок скорочення м'язів діафрагми (скорочення міжреберних дихальних м'язів дуже незначне).

Зазвичай, людина використовує всі три типи дихання, але в кожного переважає якийсь певний тип. Так, жіноче дихання у процесі еволюції склалося як переважно грудне, а чоловіки дихають здебільшого за допомогою діафрагми. Ефективнішим – найповнішим і правильним – вважається четвертий, змішаний, тип дихання:

4) *Реберно-діафрагмове*, тобто, коли у процесі дихання рухаються і ребра, і діафрагма. Переконавшись в цьому можна так: покласти праву руку на діафрагму, а ліву – на лівий бік грудної клітки; набравши повітря через ніс, злегка затримавши його, промовити фразу (видихуючи повітря під час її промовляння ми повинні відчувати рух ребер і діафрагми). У такому випадку відбувається повне розширення грудної порожнини, максимальна вентиляція всіх ділянок легенів. Напруження нижніх міжреберних м'язів дозволяє утримувати діафрагму у скороченому стані, що сприяє спокійному, рівномірному видиху, непомітному для оточуючих.

Дихання має два основних акти: вдих і видих, якість яких теж відповідно забарвлює звукове мовлення, а пауза між ними є показником характеру дихання. Так, послідовність звичайного фізіологічного дихання – вдих, видих, пауза, де вдих і видих короткі й однакові за тривалістю. У повсякденному житті, коли мовлення людини здебільшого діалогічне, дихання не викликає труднощів. Однак для монологічного мовлення фізіологічного (або ненавмисного) дихання, зазвичай, не вистачає. Мовлення й читання вголос вимагають великої кількості повітря, його економної витрати та своєчасного поновлення. На заняттях, особливо коли викладачу доводиться говорити тривалий час, пояснюючи матеріал, читаючи лекцію, нетреноване дихання дає про себе знати: може почастішати пульс, почервоніти обличчя, з'явиться задишка.

Однак, диханням теж можна керувати: навмисне (фонаційне) дихання, на відміну від фізіологічного, здійснюється в іншій послідовності: короткий вдих, пауза, довгий звуковий видих. Якщо при звичайному фізіологічному диханні співвідношення вдиху й видиху було 1:1, то при фонаційному воно змінюється у співвідношенні 1:10, 1:15. На початковому етапі опанування мовленнєвим диханням здійснюється за допомогою волі та свідомості. Згодом навмисне (довільне) мовленнєве дихання перетворюється на ненавмисне (мимовільне) [5, с. 53–54].

Важливою особливістю регуляції дихання в людини є здатність довільно, залежно від мети, у тому числі й мовленнєвої, змінювати темп, ритм, активність, амплітуду дихальних рухів. У процесі розвитку навичок фонаційного дихання варто керуватися такими *умовами правильного дихання*.

1. Вдихати повітря через ніс слід вільно, безшумно.

2. Починати говорити можна тоді, коли в легені взято незначний надлишок повітря, необхідного для виголошення структурно-логічної частини тексту: це позбавить від "позачергового" вдиху, який порушує плавність і ритм мовлення, спричиняє уривчастість, поверхневність дихання.

3. Не допускати, щоб повітря було витрачене повністю (тобто не допускати повного звільнення легенів від повітря) – це призведе до аритмії, фальцетів та ін. Витрачати повітря слід економно й рівномірно.

Варто скористатися кожною природною зупинкою в мовленні для добирання запасу повітря в легені. (Добирання повітря під час природних зупинок здійснюється так званим нижнім диханням; рухається діафрагма, а верхня частина грудної клітки і ребра підняті й нерухомі).

Поповнювати запас треба своєчасно й непомітно.

4. Пам'ятати, що від глибини вдиху залежить сила видиху, отже – сила звучання голосу.

5. Вдихати та видихати слід безшумно, непомітно для слухача, адже якісний звук утворюється спокійним струменем повітря, що виходить під час рівномірного вдиху й видиху (тут не йдеться про афективне мовлення) [1, с. 165].

Існують вправи, які сприяють вдосконаленню дихальної системи викладача. Наприклад, вправа "*Фіксований видих*", коли після незначного спокійного вдиху необхідно зробити видих, прикриваючи повітря, що виходить із легенів, губами. При цьому не потрібно надувати щокни. Губи повинні бути зближені, а в середині між ними має залишатися маленька щілина, яку можна робити більшою або меншою, регулюючи тим самим струмінь повітря, що видихається. Потрібно піднести до рота руку, ніби тихенько її обдуваєте, і намагатися якомога довше дмухати на руку, зберігаючи при цьому до кінця видиху однаковий тиск повітря, що видихається. Видихати слід плавно і вільно, поки не з'явиться мимовільне бажання зробити вдих. Необхідно при цьому слідкувати за правильною поставою та за абсолютною свободою плечового поясу, шиї, рук, обличчя. У момент секундної зупинки подумки накажіть м'язам, що відповідають за видих, розслабитись. Через ніс у легені швидко та вільно, без зайвих зусиль увійде невелика кількість повітря – цілком достатня для того, щоб знову можна було "дмухати на руку". Наступні вправи можуть бути такими: 1) виконати "фіксований видих" одночасно рахуючи "про себе", намагаючись розподілити тривалість видиху на 10, 12, 15 і більше секунд; 2) розподіляючи тривалість видиху на 15 секунд, рахувати до 10 або 12 подумки, а потім завершувати рахунок уголос. Замість рахунку можна промовляти голосні звуки: а, о, у, е, и, і або прислів'я, скоромовку, вірш; 3) зробити глибокий короткий вдих, і на видиху вимовляти звуки: ббб, ддд, ггг, бдг, дбг, гдб, зс, сз, пті, пб, дт, бп, тд, кг, гк, мн, нм, жш, шж, дж, дз. Вимовляючи звуки, слід уявити їхнє походження: робота відбійного молотка, бетонозмішувача, шум двигуна тощо. [5, с. 132–133].

Найголовнішим елементом техніки мовлення, який для викладача є основним засобом праці, – це голос. Вдихаючи та видихаючи повітря у процесі говоріння, людина змушує голосові зв'язки змикатися й розмикатися. Унаслідок цього з'являється голос. Він стимулюється інтелектом мовця, його емоціями (бажанням говорити), волею. Сам голос – слабкий. Щоб він зазвучав, необхідне посилення звуків голосу. Воно здійснюється резонаторами (посилювачами): грудною кліткою, піднебінням, зубами, носовою порожниною, кістками обличчя, лобними пазухами. Розрізняють верхній резонатор (ротова порожнина, ніс) і нижній, грудний резонатор (дихальне

горло, бронхи, легені). Отже, звучання голосу, його основні властивості значною мірою залежать від побудови резонаторів, від того, у якому вони стані і чи правильно спрямовуються звуки голосу в резонатори [5, с. 54].

Розглянемо основні властивості голосу викладача: сила, політність, гнучкість, діапазон, тембр, милозвучність.

Сила (об'ємність, звучність) голосу залежить не від фізичних зусиль, які призводять до напруження м'язів гортані й голосових зв'язок, а від правильного, активного мовленнєвого дихання, від активності роботи органів мовленнєвого апарату, уміння користуватися резонаторами. Сила – це більшою мірою повноцінність, компактність, ніж гучність звуку, і визначається тим простором, який звук повинен заповнити. К. С. Станіславський підкреслював, що коли потрібна справжня сила мовлення, необхідно забути про гучність. Викладачеві варто обирати середню силу голосу й ніколи не звертатися до підвищеної гучності (крику), оскільки крик перенапружує голосові зв'язки й дуже швидко перестає слугувати привертанням уваги слухачів.

Політність (злетність) – здатність "посилати" свій голос на відстань і регулювати силу голосу; здатність голосу виділятися на тлі інших звуків. Вона разом із силою забезпечує нормальну чутність у різних точках аудиторії. Обов'язковою попередньою умовою, що забезпечує політність голосу, є психологічна настанова викладача на спілкування. Політність залежить також від того, наскільки правильно оцінив педагог особливості акустики цієї аудиторії, зміг "віддати" звук, забезпечити його послання. Велику роль у забезпеченні політності відіграє і чіткість артикуляції, оскільки нечітка робота органів мовлення не дає змоги сформуватися повноцінному звуку.

Гнучкість (рухливість) голосу пов'язана з умінням вибирати такі його характеристики, які відповідають конкретним умовам спілкування: це і зміна голосу в межах існуючого діапазону, і адаптивність (тобто пристосовуваність голосу до акустичних умов, у яких вчитель змушений говорити), і вміння долати голосом звукові перешкоди (розмови, сторонні шуми). Гнучкість мовлення полягає в легкості, різноманітності підвищень чи знижень від основного тону, у змінах тембру відповідно до вимог – логічних і художніх – певного тексту. Здебільшого гнучкість голосу стосується його змін по висоті. Людський голос може вільно змінюватися по висоті в межах приблизно двох октав, хоча в повсякденному мовленні ми обходимося трьома-п'ятьма тонами.

Діапазон – це об'єм голосу. Його межі визначаються найвищим і найнижчим тоном. Звуження діапазону голосу призводить до появи монотонності, збіднення звукової палітри. Одноманітність звучання, у свою чергу, притупляє сприймання, послаблює педагогічний вплив мовлення.

Тембр – забарвлення звуку, його яскравість, м'якість, теплота, індивідуальність, тобто те, що відрізняє голос однієї людини від іншої.

Милозвучність – це чистота і свіжість тембру (без сторонніх призвуків: хрипіння, сипіння, скутості й інше), вроджена краса голосу, що не викликає негативних відчуттів у слухачів. Милозвучність, а особливо такі її складові, як чистота й ясність тембру, багато в чому визначаються природними даними. Однак, існує можливість удосконалювати такі "складові" милозвучності, як темп і висота.

Сугестивність – здатність голосом впливати на слухача, транслювати, навіювати йому необхідний емоційний стан навіть безвідносно до змісту мовлення. Сугестивність великою мірою залежить від тембру, а трену-

ється у процесі вдосконалення виразної сторони мовлення, насамперед, інтонаційної гнучкості та діапазону.

Витривалість – здатність витримувати певне навантаження. Витривалість голосу забезпечується правильним мовленнєвим диханням, чіткістю артикуляції, якістю резонування й дотриманням ряду вимог, найважливішими серед яких є гігієна голосових зв'язок. Після робочого дня необхідно протягом декількох годин утриматися від розмов або намагатися спілкуватися дуже короткими фразами при мінімальній їх звучності [5, с. 55–56].

Дослідження свідчать, що захворюваність голосового апарату у вчителів становить 40,2 % [5, с. 56]. Основні причини порушення голосу: підвищене щоденне навантаження, невміле користування голосовим апаратом, недотримання правил гігієни, вроджена слабкість голосового апарату. Тому перед довготривалим мовленням необхідно з самого початку вибрати таку силу й гучність, які б не призводили до перенапруження голосових зв'язок. Кожному викладачеві варто пам'ятати про основні гігієнічні вимоги до голосу:

1. Пам'ятаючи, що голосові зв'язки зношуються, виснажуються, не слід їх напружувати чи змушувати працювати без відпочинку понад критичну для голосу часову межу.

2. Під час складання розкладу навчальних занять слід урахувати, що втома голосового апарату виникає внаслідок викладання впродовж 3–4 год роботи і зникає через 1 год повного голосового спокою (це стосується вчителів зі стажем до 10 років). Учителю із більшим стажем стомлюється швидше – через 2–3 год і відпочиває довше – до 2 год.

3. Після закінчення робочого дня педагог повинен протягом 2–3 год уникати тривалих розмов. За необхідності мовлення має бути тихим, фрази короткі (лаконічні).

4. Оскільки краса і сила голосу залежать від органів дихання, гортані і резонаторних порожнин, слід подбати про їхню скоординовану роботу, що можливе насамперед за умови їх хорошого фізичного стану (здоров'я).

5. Варто звертати увагу на стан здоров'я верхніх дихальних шляхів, нервової системи, режим харчування. Голосовий апарат дуже чутливий до гострої їжі. Занадто гарячі, холодні, гострі страви, алкогольні напої, паління викликають почервоніння слизової оболонки ротової порожнини, глотки.

6. Монотонне мовлення втомлює м'язи голосового апарату, оскільки при такому мовленні функціонує лише одна група м'язів.

7. Кожну зміну голосових властивостей, зокрема зміни регістрів, темпу, сили звучання треба здійснювати невимушено, без напруження (цим забезпечується працездатність органів голосоутворення) і непомітно для слухачів, чим можна домогтися переконливості, органічності нашого сприйняття та сприйняття слухача.

8. Шкідливим є вдихання крейдового пилу, тому ганчірка для дошки завжди повинна бути вологою.

9. Не можна швидко ходити в холодні дні після голосової роботи, оскільки при інтенсивних рухах дихання стає частішим, глибшим і більше холодного повітря потрапляє в дихальні шляхи.

10. Оскільки поліпшення тембру залежить і від нашої волі, то вона повинна підпорядковувати собі наш настрій, психологічні особливості, фізичний стан тощо.

11. Пам'ятайте, що куріння та вживання спиртних напоїв чи наркотичних речовин негативно впливають на голос [5, с. 134].

Запропонуємо кілька вправ, які сприятимуть розвитку властивостей голосу. Наприклад, потрібно прочитати віршовані рядки з поступовим пониженням регістру го-

лосу, а потім прочитати з поступовим підвищенням реєстру голосу:

О, вчителі! Невже ви не втомились
У юні душі сіяти зерно?
Для цього ви на світі і з'явилися,
Щоб в учнях буйно проросло воно.
О, вчителі! І слів не підібрати,
Епітетів, метафор, порівнянь,
Щоб вдячності рядочки проказати
За те, що щедро віддаєте нам.
О, вчителі! Прекрасного ви гідні,
Бо вибрали в житті свою мету;
І нині я за всіх скажу: – Спасибі, рідні,
За вашу місію подвижницьку й святу! [6].

Наступна вправа на політність голосу, може бути такою: стати перед аудиторією і прочитати вірш пошепки, забезпечуючи завдяки політності добру чутність в усіх куточках приміщення, потрібно намагатися "віддати" звук, "послати" його вдалину, зберігаючи не гучність, а силу голосу, енергію видиху.

Розглянемо наступний компонент техніки мовлення – дикцію. Дикція – це чітка та ясна манера вимовлення слів, складів і звуків [2, с. 89]. Вона є професійною необхідністю для викладача, оскільки сприяє правильному сприйманню студентами мовлення педагога. Недбалість у вимові робить мовлення нечітким і нерозбірливим. Це виявляється у "з'їданні" кінцевої приголосної або звуків усередині слова, звучанні "крізь зуби". Загалом говорити потрібно плавно, привчитися добре відкривати рот, що є важливою умовою формування звука. Хороша дикція готує мовленнєвий апарат до творчого процесу, робить звичною точну артикуляцію всіх звуків мовлення, допомагає виразності мовлення. Неправильні навички, недоліки мовлення, які закріпилися за багато років, не зможуть швидко зникнути. Лише послідовні тренування, безперервна праця і витримка допоможуть позбутися звичних неправильних рухів деяких частин мовленнєвого апарату, замінивши їх іншими, ще не звичними, але правильними рухами, і зробити ці рухи невимущеними [5, с. 56–57].

Представимо деякі вправи, які можуть тренувати дикцію. Для вироблення дикції ефективними є скороговки. Робота над ними має свої особливості. Насамперед необхідно уважно, повільно прочитати скороговку, з'ясувавши її зміст. Наступний етап – беззвучна артикуляція: текст не вимовляється вголос, а ретельно відтворюється робота органів мовлення без участі голосу. Під час такої беззвучної артикуляції органи мовлення привчаються до правильної роботи під час утворення того чи іншого звука. Лише після цього скороговка вимовляється уголос, спочатку повільно, старанно артикуючи. Насамкінець скороговку слід проговорювати, слідкуючи за чіткістю артикуляції, поступово збільшуючи темп. Для ефективного вправлення необхідно кожну скороговку чітко вимовляти 3–5 разів підряд у швидкому темпі.

1. *На подвір'ї зелен куц.
Над кущем літає хрущ.
Ми прибігли до куца –
Над кущем нема хруща.*
2. *Захотів малий Архип
Наловити в дощик риб.
Весь закашлявся, захрип,
Замість риб схопивши грип.*
3. *Рапортував та не дорапортував.
Дорапортовував, та зарпортувався [5, с. 134].*

Необхідно зазначити про таку складову техніки мовлення, як темп мовлення, тобто швидкість усного мовлення, яка вимірюється кількістю звуків або складів, що

вимовляються за секунду [2, с. 327]. Деякі вчені виокремлюють таке поняття як темпоритм: це швидкість загалом і тривалість звучання окремих слів, складів, а також пауз у поєднанні з ритмічною організованістю, розміреністю мовлення. Швидкість мовлення залежить від індивідуальних якостей учителя, змісту його мовлення та ситуації спілкування. Тривалість звучання окремих слів залежить не лише від їхньої довжини, але й від значущості їх у цьому контексті. Складну частину матеріалу викладач викладає в повільному темпі, далі може говорити швидше. Обов'язково сповільнюється мовлення, коли потрібно сформулювати той чи інший висновок – визначення, правило, принцип, закон [5, с. 57].

Для досягнення виразності звучання слід майстерно користуватися *паузами*: логічними та психологічними. Без логічних пауз мовлення безграмотне, а без психологічних – мертво. Паузи, темп і мелодика мовлення в сукупності складають інтонацію. *Інтонація* – це видозміни висоти звучання, сили, тембру голосу, членування мовлення паузами у процесі його розгортання [1, с. 198]. Інтонаційна виразність мовлення може підкреслити, посилити творчий задум автора або видозмінити, спотворити його. Мовлення викладача повинно приваблювати своєю природністю, розмовним мелодичним малюнком і, на відміну від звичайної бесіди, бути контрастнішим, виразнішим. Наголошуваність, темп і мелодія організують мовлення і найвиразніше виявляються в інтонуванні не окремого слова, а групи слів, тобто в мовленнєвому потоці, в усному мовленні. Темп не самостійний – він повторює позицію наголошуваності, тобто зумовлюється динамікою слова, фрази. Мелодія ж створюється контрастуванням наголошених і ненаголошених складів, наголошених і ненаголошених слів. Отже, темпоритм, інтонаційна виразність мовлення – надзвичайно складний механізм, який приводиться в дію фізіологічними, інтелектуально-логічними та психологічними факторами. Цей механізм безвідмовно працюватиме, якщо мовець матиме тренований на мовленнєве слово слух, якщо буде психологічно налаштований на сприйняття цього слова, не залишиться до нього байдужим і якщо володітиме різноманітними і точними мовними засобами, необхідними для смислової, логічної й емоційно-експресивної виразності [5, с. 57]. Вправа "Педагогічні інтонації" спрямована на розвиток темпоритму: необхідно прочитати запропоновані речення з різною інтонацією: весело, сумно, по-діловому, гнівно, жорстко, по-дружньому, задумливо, здивовано.

Постійно читати і продуктивно працювати – це правильно час витратити.

Хто наполегливо працює – той себе та інших шанує.

Педагог багато працює, але часу йому не бракує.

Майстерність майбутнього викладача залежить від праці над собою щодня.

Мовлення має бути мудрим, милозвучним, могутнім засобом промовця.

Педагог має постійно працювати для вироблення педагогічного мовлення й намагатися досягти успіхів у професійній педагогічній діяльності.

Висновки. Отже, рівень володіння такими елементами техніки мовлення як дихання, голос, дикція, інтонація, темп буде визначати якість та ефективність професійно-педагогічного мовлення викладача. Процес комунікації, а тим паче професійне спілкування викладача з аудиторією має приводити до конкретних позитивних результатів, що може досягатися завдяки використанню знань із техніки мовлення. Безперечно, що успіх професійної діяльності викладача залежить від техніки мовлення, що включає вміння правильно дихати, інтонувати виступ і робити паузи, чітку дикцію та

тембр мовлення. Визначено, що у процесі розвитку навичок фонаційного дихання варто керуватися такими умовами правильного дихання: вдихати повітря через ніс слід вільно, безшумно; починати говорити можна тоді, коли в легені взято незначний надлишок повітря; витратити повітря слід економно й рівномірно; слід скористатися кожною природною зупинкою в мовленні для добирання запасу повітря в легені; від глибини вдиху залежить сила видиху, отже – сила звучання голосу; вдихати та видихати слід безшумно, непомітно для слухача, адже якісний звук утворюється спокійним струменем повітря, що виходить під час рівномірного вдиху й видиху. Після об'єктивної оцінки власних мовленнєвих даних варто розпочати регулярні заняття для виправлення виявлених недоліків, слабких сторін мовлення (тренувати дихання, відпрацьовувати дикцію, темпоритм, зміцнювати голосові зв'язки). Загальновідомо, що з професійно-педагогічним мовленням ніхто не народжується, це результат довготривалої кропіткої роботи й щоденних тренувань. Систематична робота над собою та виконання спеціальних вправ сприятимуть вдосконаленню техніки мовлення. У контексті даної проблематики можна досліджувати функції мовлення викладача, умови ефективності професійного мовлення та шляхи його вдосконалення.

N. Postoiuk, PhD (Pedagogical Sciences)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Список використаних джерел

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997.
3. Педагогічна майстерність : підручник ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004.
4. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності / В. М. Теслюк, П. Г. Лузан, Л. М. Шовкун. – К. : Нац. ун-т біоресурсів і природокористування, 2009.
5. Федорчук В. В. Основи педагогічної майстерності / В. В. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д., 2008.
6. <http://muza.dp.ua/?p=507#more-507>

References

1. Babych N.D. Osnovy kultury movlennya / N. D. Babych. – Lviv : Svit, 1990.
2. Honcharenko S. U. Ukrayinskyy pedahohichnyy slovnyk / S. U. Honcharenko. – K.: Lybid, 1997.
3. Pedahohichna maysternist : pidruchnyk ; za red. I. A. Zyazyuna. – Kyiv : Vyshcha shkola, 2004.
4. Teslyuk V. M. Osnovy pedahohichnoyi maysternosti / V. M. Teslyuk, P. H. Luzan, L. M. Shovkun. – K. : Natsionalnyy universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannya, 2009.
5. Fedorchuk V.V. Osnovy pedahohichnoyi maysternosti / V. V. Fedorchuk. – Kamyanets-Podilskyi : Vydavets Zvoleyko D., 2008.
6. <http://muza.dp.ua/?p=507#more-507>

Надійшла до редколегії 02.03.17

THE PECULIARITIES OF SPEECH TECHNOLOGY OF THE TEACHER OF THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The article deals with the essence of components of speech technology of the teacher of the higher educational establishment, such as: breathing, voice, articulation, intonation, tempo. The features of each indicator have been defined, their determination and proper forming have been given. Main types of breathing, that influence on pedagogical speech, and ways of its managing have been analyzed. The main teacher voice properties have been considered: strength (volume, sounding), flight of the voice, flexibility (mobility), range, timbre, sonority, suggestibility and endurance. The basic hygienic requirements for the voice have been described: avoiding monotonous speech, in which only one group of muscles works and avoiding of too hot, cold, spicy food, as well as alcohol and smoking, that cause redness of oral mucosa and affect bad on your health, remembering that the vocal cords can be worn, exhausted, do not strain or force them to work without rest over a critical time limit for a voice (usually after three or four hours of speaking you should have a few hours of rest), not to go very quickly when it is cold because if you breathe hard it is harmful for your vocal cords, caring of the physical condition of the respiratory and oral cavity.

It has been defined that in the development of skills of phonetic breathing everybody should follow such conditions of correct breathing: inhale air through the nose should be freely and quietly; you can start talking when you have taken into the lungs slight excess of air that should be spent economically and evenly; you should use any natural speech pause to inhale air into the lungs; the depth of expiratory force depends on the depth of aspiration, and therefore – the power of the sound of the voice; inhale and exhale should be silent, imperceptible for the listener, because good speech is produced by calm stream of air coming out during inhalation and exhalation.

The exercises have been offered that are aimed at forming skills of proper breathing and skillful making pauses as logical and psychological, regulation of voice, development of diction and appropriate intonation of the text.

Keywords: teacher, the higher educational establishment, speech technology, breathing, voice, intonation, tempo.

Н. Постойук, канд. пед. наук
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ОСОБЕННОСТИ ТЕХНИКИ РЕЧИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Освещены сущность составляющих техники речи преподавателя высшего учебного заведения, а именно: дыхание, голос, дикция, интонация, темп. Определены особенности каждого показателя, представлены их определения и условия правильного формирования. Проанализированы типы дыхания, которые влияют на педагогическую речь преподавателя и способы управления им. Рассмотрены основные свойства голоса преподавателя: сила (объемность, звучность), полетность, гибкость (подвижность), диапазон, тембр, звучность, внушаемость, выносливость, а также основные гигиенические требования к голосу. Предложены упражнения, направленные на формирование умений правильного фонационного дыхания и умелой расстановки пауз, как логических так и психологических, регуляцию голоса, развития дикции и целесообразного интонирования текста.

Ключевые слова: преподаватель, высшее учебное заведение, техника речи, дыхание, голос, дикция, интонация, темп.

Відомості про автора

Постойук Наталія Валентинівна – Україна, м. Київ, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Контактна інформація: (044) 521-35-13, pedagogika@ukr.net

Постойук Наталья Валентиновна – Украина, г. Киев, кандидат педагогических наук, ассистент кафедры педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Контактная информация: (044) 521-35-13, pedagogika@ukr.net

Postoiuk Nataliia Valentynivna – Ukraine, Kyiv, PhD (Pedagogical Sciences), Lecturer of Pedagogy Department of Faculty of Psychology at Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Contact information: (044) 521-35-13, pedagogika@ukr.net